

ХАЛКИДОН И РАЦИОНАЛИЗАМ

Рационализам је у току историје стављао различите маске на лице. Још од искомског почетка човечанства, непокорност Адама била је неразумна /ирирационална/ као и свака страст. Управо за то, са користољубивом рачуницом која је ту царовала, ова непокорност пустила је на сцену историје рационализам, ту нимфу заводницу заблуделог разума. Клица заблуде беше доста продорна да је могла да уђе у све. То показује и авантура сколастике, хиљаду година после јасног разликовања на васељенском сабору у Халкидону. Зато су православни Оци за увек разбили горди идол рационализма када су се два пута окупили на сабору 1341 и 1351 године у Цариграду да би свечано канонизовали разликовање између суштине Божије и нестворених енергија Божијих. То је био као поновљени Васељенски сабор у Халкидону: истоветношћу свога поступка и сличношћу циља, свети Оци цариградског сабора из 1351 године спојили су се са халкидонским оцима из 451 године. Одлуке /томоси/ тих двају сабора постале су два свода на стубовима Православља, и као два чудесна византијска грема сазирана на рушевинама палог разума.

Као и пре девет векова, и ова победа у Цариграду 1351 године била је чисто духовна. Противник болесно-разумске струје једног Варлаама калабријског, Акиндина и Никифора Григоре /кога је већ мучила жеља да научно исправи пасхалију, што је касније и остварио папа Григорије XIII/, св. Григорије Палама је оваплотио у себи унутарње мистичко Предање Православља.¹ Покрет исихазма надвладао је спољно политички поредак, одгурнуо је његове овоземаљске захтеве и сачувао живи пламен чисте молитве коју је запалио Господ Христос у пустињи. Обично се рационализам приписује само Западу. Међутим, после пажљивог изучавања рада и томос-а Халкидонског сабора откривају се нове дубине проблема. Наша православна вера је васељенска: приликом Уздизања Крста, све четири стране света су посвећене, а њихови демони прогнани. Исто тако, на седам васељенских сабора били су пресечени гордијеви чворови које су замрсили синови лажи, не само на Западу, него и на Истоку. Ако је Запад веома рано подлегао искушењу да дефинише оно што је неизрециво, Исток је више волео неодређени мрак или пак веома јасно изражене оштрице једног система брзоплето скованог у највећој светлости догматске јасности. Неодређени мрак – то беше монофизитство, јеретичко код Евтихија, двосмислено код Севира антиохијског, тврдоглаво код Диоскора александријског. Систематска и брзоплета била је логика Несторија цариградског, коју је оборио Кирило Александријски, тај „лав вере”. Свима насупрот, икона је била антиномички *орос* /запис одлуке/ Халкидонског сабора из 451 године: на њој блиста једино светлост невечерња Христа Богочовека.

Једино је Свети Дух могао да испуни знањем и расуђивањем наследнике светих Апостола. Четврти васеленски сабор у Халкидону не означава победу било којег етничког или географског племена. Као што је Симон постао Петар /Каменко/ исповедањем *Камена вере* /Христа/ /Мт.316,18/, Петар је тада, у Халкидону, говорио кроз папу Лава Римског, но Петар је говорио и кроз цара Маркијана и царицу Пулхерију, Петар је говорио кроз шесто тридесет Отаца сабраних на обали Азије. *Томос* светог Лава епископа Римског, упућен Св.Флавијану цариградском дефинисао је суштинско начело Сабора: *разликовати али не одбајати, сјединити али не помешати*. Халкидонски Оци, у већини пореклом са Истока, већином су били прожети теологијом светог Кирила Александријског на којег су се позивали такође и монофизитски теолози. *Томос* св. Лава римског био је у Халкидону многима туђ. Због своје типично латинске оштрине, био је у опасности да изгледа као непоштовање тајанствености. Требало је ту нагласити исконску ознаку истине, а то је смерност као утанчана разлика. Цар Маркијан и царица Пулхерија добро су то разумели. Зато су они сазвали васеленски Сабор у Азији а не у Италији, као што је то желео папа Лав римски. Тако ће у богатој грчкој теолошкој средини бити израђена халкидонска дефиниција вере, близу престонице где је блистала аскеза и мудрост побожне царице. И тако се дошло до чувене халкидонске одредбе: да су две природе /божанска и човечанска/ једног истог Христа – Логоса Божијег – *сједињене „неслибено и непромениво, неразделиво и неразлучно”*. Ту се поновило чудо Никеје: још једном је смерност успела да разликује оно што је гордост помешала или противставила. Сва мудрост православне догматике ту је поново шикнула као животворни извор. Далеко од сувопарних схема, халкидонска формула од 451. год. изразила је мистички живот истине. Већ је стоичар Марко Аурелије могао да говори о „догматима који живе”. Чудом у Халкидону зачет је живи догмат, који је био очишћен од блатњаве збрке. Тада је оборена савршена логика јеретичког патријарха Несторија. Тада је растерана магла монофизитизма. Светлост вере најављивала је још једном ону једину исконску новост, стварност Ваплоћења Богочовека.

Халкидон је крст. Једном страном тај крст Богочовека био је окренут Јерусалиму. Другом својом страном он се уздиже према људима као догмат о Богочовечанству. У средишту свих седам васеленских сабора, заједно, уздиже се *халкидонски догмат о ваплоћењу*. То је увек један и исти Господ Христос, који ту стоји као крајеоугаони камен. После прва три васеленска сабора, који су исковали *Вјерују* божанских истина, а пре три следећа васеленска сабора, који су имали да опишу човечанске начине нашег обожења, – Халкидон и његових 630 Отаца претстављају праву теолошку Голготу. Ко год пориче универсалност поруке Халкидона, тај увек умањује католичанску пуноту Ваплоћења.

Халкидон је, поред тога, био и блистава пројава икуменског /васеленског/ духа Православља. Тај сабор је био, по свом саставу, разнородан. Чак и број његових учесника претстављао је опасност. Њихова неслагања наговештавала су неуспех. Али Бог побеђује слабости људске, обасјава чиста срца, говори чудом. Не поводећи се слепо за изасланицима римског Пале, халкидонски Оци су одлично исправили и усавршили предлог св. Лава римског. Тако је Св. Кирило Александријски могао да говори кроз Лава римског, и то је било прво чудо.² Затим, у чињеници да је наш православни *диофизитски томос* нађен у рукама Св. Јефимије, а монофизитски напис под

њеним ногама, после тродневнога молења и непрестанога стражарења поред њених моштију, показала се воља Божија преко те славне великомученице. И нека нам нико не каже да је ово легенда! Црква је била толико задивљена да она и данас прославља ово чудо на дан 11. јула. Монофизитски патријарх Севир постарао се један век касније да сазида један храм овој великомученици, да би избрисао ову лошу успомену за монофизите.³ Није важно шта о томе мисли кардинал Барониус! Велики број халкидонских Отаца, који су потом били канонизовани указује на дубоко уважавање и прихватање овога Сабора широм Цркве. Не само да се свети Лав римски и свети Флавијан цариградски славе заједно на дан 18. фебруара, него, дан раније, славе се такође и владари византијски цар Маркијан и царица Пулхерија. Ова последња још има и свој посебан дан, 10. септембра. Свети цар Лав I Велики, први крунисани византијски цар, који је за време своје владавине од 457 до 474 толико учинио да Халкидонски сабор буде прихваћен, празнује се као исповедник на дан 20. јануара. Најзад, царица Евдоксија, удова цара Теодосија II, покајана монофизиткиња и духовна кћи светог Симеона Столпника и светог Евтимија, слави се 13. августа.³ Читав њен живот сведочи да је Халкидон био крст, крст покајања и светлости... Само у његовој светлости може се разумети строгост православних литургијских текстова, који се читају у недељу Светих халкидонских Отаца у јулу, где се осуђује папа Диоскор александријски и, нарочито, Севир антиохијски „*акефалос*“ /„безглави“/. Овај последњи епитет јасно указује на противљење овог великог монофизитског теолога васеленском догмату Халкидона. Он се потпуно супротставио духу Халкидона заволевши више удобан конзервативни раскол него католичанску смелост Цркве православне.

Најзад, треба ли рећи, халкидонски сабор уопште није био неки грчки подухват, нити голема хеленска превара, а ни подвала којом су, наводно, вешти рационалисти намагарчили „тајанствени Исток“, јер та подвала исувише се допадала једном Харнаку да би била тачна. Грузинска православна црква, црква једног народа који је толико мало хеленизован да чак није ни индоевропске гране, није ништа изгубила прихватањем халкидонског сабора. Напротив, од времена када је прихватила тај сабор почиње изванредни полет те удаљене духовне кћери сиријанске Антиохије и семитскога Сиона, Грузинска црква имала је чак вишкове монаха, да је могла да створи своје манастире и на Светој Гори Атонској и у самом Јерусалиму.⁴ Уосталом, од свих цркава монофизитских које, међутим, нису евтихијанске, ниједна није и дан – данас толико грчка колико је то случај са коптском Црквом осуђеног Диоскора, и то, ево, већ петнаест векова после његове смрти. Нико није био више Грк колико монофизитски антиохијски патријарх Севир, који није ни знао сиријански језик, на којем су се сачували преводи његових списа. Нико није био вернији византијском цару Анастасију од овог блиставог ерудите хеленистичке Антиохије. У току петог и шестог века уопште није било озбиљнијих роварења против „мелкита“ /„цариста“/ на Монофизитском истоку. Овај је, у ствари, очекивао да дође на престо један цар монофизитске оријентације. Патријарх Севир био је „мелкит“⁵ /пре него што је тај појам и постојао/, а такви су били и његови следбеници, све док је на престолу био владар с наклоностима монофизитским, као цар Анастасије. У ствари, као што је то лепо показао јерменски епископ Терениг Поладиан, повод овог спора био је чисто верски.⁶ Тек касније су се на тај првобитни узрок накалемиле националне и политичке мржње. Исти случај се десио касније и у доба кризе око иконоборства.

Најзад, има ли шта да је више хеленско него што је златни век јерменске културе, нити нешто мање севиријанско него што је јерменски патријаршијски манастир у Ечмиадзину, који је анатемисао чувеног монофизитског учитеља Севира у 1726 – 1727 год. Његовом учењу се противио већ у дванаестом веку св. Нерсес Благодатни, слаткопојни литургички песник сребрног века Јерменије, тај врхунски стваралац духовне културе свога народа. И византиски цар Манојло Комнин толико се дивио напорима овог чувеног патријарха – католикоса Јерменије око сјединења византијске и јерменске Цркве, да је тражио од Васеленског патријарха његову канонизацију. Већ и по раније, св. Григорије од Нарека, који је од свештене поезије начинио праву словесну икону укорењену у тајни Благовештења, као што насликана икона сведочи о Ваплоћењу⁷, – имао је добре односе, чак догматске неки кажу⁸, са византиским свештенством. Како било да било, али је познато да су три јерменске епархије, – које су признавале халкидонски Сабор: у Валашкерту, Карсу и у граду Ани где је било седиште православног митрополита Велике Јерменије, – имале своју изворну културу потпуно у духу своје националне традиције и коју су красили велики мужевии као што су били Јосиф цариградски и Симеон из Плидзаханка. У месту овог последњег била је сазидана једна црква у „јерменско–грузинском” стилу по захтевима халкидонског вероучења.⁹ Заиста, сам превод на јерменски језик духовних списа једног тако дубоког Халкидонца и мистичара, као што је био св. Диадок фотички, био је довољан да растера сумње Јерменске цркве према догмату дефинисаном на четвртом васеленском Сабору, /где је нехотице била одсутна Јерменска црква/. Светост је убедљивија од полемике. У Јерменији, отпор према диофизитском догмату био је у почетку више ствар терминологије него праве теологије. Тек је постепено овај спор постао и делимично теолошки пошто је јерменска хијерархија поверовала да догмат о две природе Христове угрожава наше обожење, а то се десило под утицајем сиријанских монофизита, тачније под утицајем на јерменски преведених дела Филоксена од Мабуга, који је био претеча и поштовалац Севира антиохијског.

У тринаестом веку, *свети Саба, архиепископ српски*, нема сумње био је свестан свих лелујања, када је могао да борави у јерменским манастирима Свете Земље.¹⁰ Ако је било грчке преваре, онда су то били заиста компромисни споразуми као што је „Енотикон” цара Зенона и „Ектесис” цариградског патријарха Сергија, то су била ремек–дела дипломатије, али не и духовности. Што се тиче набеђивања да је халкидонски Сабор изгубио осећање семитског духа за конкретно, треба подсетити да чувар, бар у геосафском и етничком смислу, тога семитског „духа”, беше и јесте несторијанска Црква у Сирији, /која се делимично сјединила са православном црквом у 19 веку/, много више него монофизитско Хришћанство око јерменског Арарата, у долини коптскога Нила, или у приморју Либана. Сиријско монофизитство на своме врхунцу много је мање било обележено успоменом на већ удаљеног св. подвижника Јефрема Сиријанца, него ли утанчаним мудролијама патријарха Севира, који је говорио само грчки. Али данас је у моди бити против хеленства, против Византије, против православне Грчке: после многовековне идолатрије и клањања пред смешним атинским класицизмом, који је митрополит Антоњије кијевски с правом жигосао као лажовски, неки су желели да баце још више блата на истинско „чудо грчко” које се оваплотило у *Светој Софији цариградској*, а не у Партенону атинском. На срећу, када Пантелија Превелакис пише предговор на Велики Петак за своју књи-

гу *Напаћени Крит*¹¹ у облику ватрене елџије и која је толико актуелна у вези са данашњим „*напаћеним Критом*“, ту видимо да је син Јеладе подигао заставу и крст новомученика.

И халкидонски Сабор је исто тако уздигао крст, само у ширину спасења целог човечанства. Распевши на крст све рационализме, како Истока тако и Запада, његов *Томос* о најконкретнијем догмату Богочовечанства најављивао је Храм Премудрости Божије на раскршћу двају светова. Цар Јустинијан и св. Максим Исповедник прихватили су и умногостручили славословље започето у Халкидону, а затим су и непотисани геније из Сопоћана и Манојло Панселинос, сликари снаге и радости духовне, дали блиставо визуелно тумачење тога сабора. Богочовечанска порука која се излива из Халкидона дала је пуни смисао и хришћанском хеленству и чуду византијском¹², који заједно чине два перистила око светога Православља, тога живог храма Богочовека.

1 Тахиаос А.: Епидрасеис тоу исихазму еис тин екклесиастикин политиан ен Рoссия 1328–1406. Солун 1962.

Гилланд Р.: Есеј о Никифору Григори, Париз 1926.

2 Митрополит Методије аксумски: Личност Исуса Христа у одлукама Васселенских Сабора, Адис-Абеба 1976. стр. 114 и 119.

3 Цацос Ј.: Атенаида, Царица Византије, Париз 1976. /Г-ђа Цацос је супруга бившег Председника Републике Грчке/.

4 Таршнисвили М.: „Јерменско-грузински извори за древну историју грузинске Цркве. у Ле Музеон, Лувен 1967. Том 60, стр. 49–50.

5 „Мелк“ је „цар“ на арапском. Мелкитима су најпре називани они Семити који су остали верни поданици византијским царевима у време муслиманске инвазије. Монофизити Сирије и Египта брзо су тако назвали и православне Хришћане тих крајева, да би их извргли прогонству од стране калифа, само то није увек успевало. Тек у осамнаестом веку, и то неисправно, појам „Мелкит“ остао је синоним за Арапе унијате.

Што се тиче Севира антиохијског, истраживања монсињора Жозефа Лебона су показала да је он био дословно веран учењу св. Кирила александријског до Сабора у Ефесу /Трећег вассел./ Диоскоров сабор у Ефесу никад није био прихваћен као васселенски од стране не-халкидонских цркава /монофизитских/. Што се тиче Сабора у Халкидону он је био веран „у духу и у истини“ св. Кирилу александријском, јер се држао његових написа упућених Јовану антиохијском /433. г./ и Суккенсу у којем се већ наговештава теологија св. Лава римског: „Час /Господ/ говори као човек по својој човечанској природи, час као Бог у свемоћи“. Без обзира на све, православни митрополит либанских гора, Георгије Ходр, указао је да су не-халкидонци сачували схватања патристичког и литургиског предања Православне Цркве.

6 Упореди његову студију: Доктринални став монофизитских цркава“ објављену у Билтену коптског археолошког друштва, Том 17, Каиро 1964. г. стр. 157–175 коју смо ми превели на Француски /Париз 1977/. Он овде правилно тумачи наводну збрку између појмова „личност“ и „природа“ код монофизита. Упореди такође: Њ. Бл. Карекин /Саркиссиан/, помоћни католикос Киликије: Халкидонски Сабор и Јерменска Црква, Лондон 1965. год.

7 Упореди наш чланак: „Поетска слика у хришћанској Сирији и Јерменији“, Контактс, бр. 108, 4. тромесечје 1979.

8 МЕЦЕРИАН Ј.: Предговор за књигу молита, „Сурс крстиен“ бр. 78 стр. 18–23.

- 9 Мурадиан П.: „Културна делатност халкидонских Јермена од XI–XIII века“ у: II међународни симпозион о јерменској уметности. Ереван 1978. ЕРЕМИАН А. В.: „О неким променама на јерменским споменицима у VII веку“ у: Ревизија јерменских истраживања Том VIII Париз 1971. стр. 251–266.
10. Ово је чињеница мало позната али она дозвољава закључак да су још тада Срби успоставили везе са Јерменима, што се одразило на средњовековној архитектури Србије /упореди радове на тему у: Ревизија дес студес арменистике/
- 11 Ле Бел естр, Париз 1976. г.
- 12 „Хришћанство види човска као бесмртну душу, а Хелен као ћелију вечног Града, /.../ сваки човек је станиште божанског“ пише бивши председник Грчке Константин Цацос у својим лепим Дијалозима у манастиру /Париз 1976 стр. 90–91/. „Ова сублимација човска је најдубљи корен из којег израста синтеза Хришћанства и Хеленства“ /стр. 90/. Та синтеза достиже свој врхунац у никејско–цариградском Символу вере. /Распети је требало да буде и Бог и човек истовремено, јер само тако је могла да заблиста Његова жртва и Његова љубав“, стр. 96/. Овим се паганска класична равнотежа обратила у „страст за теолошко истраживање“ коју је надахњивала „страст опшелништва“ /стр. 99/, што чини двоструку поруку Византије. Описујући живот свога брата песника Г. Сефериаса, г–ђа Цацос говори о истом православном идеалу који је и тај чувени писац сажео у неким својим делима /у: Георгије Сафериас, Мој, брат. Грассет, Париз 1978./.

R é s u m é

Jean Besse:

Chalcédoine et le Rationalisme

Le rationalisme en théologie est devenu ouvertement dangereux surtout dans l'aventure scolastique, mille ans après le Concile de Chalcédoine. C' est alors que les Pères orthodoxes, réunis à Constantinople, en fracassèrent à jamais l'idole orgueilleuse lorsqu'ils s'assemblèrent par deux fois en 1341 et 1351 – pour canoniser la distinction de l'essence et des énergies divines. Ce fut le "miracle byzantin" sur le plan de théologie, édifié par les Pères hésychastes. Cette victoire était toute spirituelle.

Il est courant d'assimiler toujours rationalisme à Occident. Pourtant, les sept conciles oecuméniques avaient à faire face aux hérétiques rationalistes non seulement au couchant mais aussi au levant de ce monde. Le concile de Chalcédoine était le renouvellement du miracle de Nicée. Chalcédoine est une croix pour la raison non–transfigurée. C'était une manifestation de l'esprit oecuménique de l'Orthodoxie.

En crucifiant tous les rationalismes, d'Orient comme d'Occident, le Tome de Chalcédoine sur la théanthropie annonçait la basilique de la Sagesse Divine élevée au carrefour de deux mondes. Justinien et Maxime le Confesseur devaient amplifier l'hymne entonné à Chalcédoine, puis l'iconographe génial de Sopotchani et Manuel Panséinos en donner une interprétation visuelle éclatante.

La sainteté persuade mieux que la polémique.